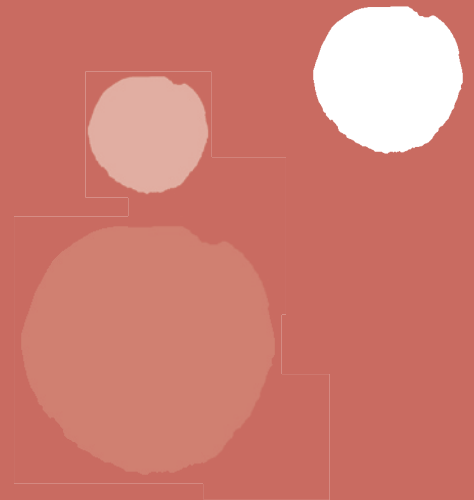

ENTREVISTA A UNA MASOVERA

Fotografia: AMLLA, fons L'Abans.
Autor desconegut

Figura 7.1. La família de masovers
de Can Vidal de Llobatera

L'experiència d'entrevistar masovers i masoveres

ENRIC SAGUER

El principi d'indeterminació de Heisenberg estableix, per a la microfísica, que el simple fet d'intentar mesurar una variable o un fenomen comporta que l'investigador introdueixi una perturbació en el sistema de manera que, per molt perfectes que siguin els instruments de mesura, l'observació sempre resulta distorsionada per un marge d'error que no pot reduir-se a zero. Quelcom semblant, però a una altra escala, succeeix quan hom practica això que en diem la història oral: de seguida es pren consciència de l'enorme influència que l'entrevistador i les condicions en què es realitzi l'entrevista poden arribar a tenir sobre el relat resultant. I aquesta influència no depèn només d'haver preparat bé el guió. El producte d'una entrevista és un relat únic, exclusiu, fruit d'una gran quantitat de factors i variables: el clima de confiança que es pot arribar a generar entre dues persones fins aleshores generalment desconegudes, la manera de formular les preguntes, l'estat d'humor o de salut, l'ambient on es realitza l'entrevista, etc. En alguna ocasió que, per errors en la gravació, ens ha calgut tornar a fer una sessió d'entrevista, hem vist clarament com el resultat és simplement irreplicable.

L'entrevista que hem utilitzat en aquest treball es va realitzar a la cuina del mas on en aquell moment residia la masovera entrevistada. Preferim un entorn còmode i familiar per al testimoni que no pas un estudi de gravació, tot i els seus avantatges tècnics. A vegades això pot comportar interrupcions i interferències, com va ser el cas: l'entrevista es va fer amb la presència d'una néta que no parava quieta i amb interrupcions de jornalers que estaven treballant al mas. Fins a dinou vegades es va interrompre la gravació. Tot i així, aquestes condicions solen ser millors per generar el clima que es necessita per abordar una història de vida. Perquè les entrevistes que plantegem no són qüestionaris sobre opinions o preguntes sobre fets generals, que poden resoldre's en qualsevol lloc i moment, sinó que busquen reconstruir un relat de vida el més profund possible. Per això també ens ho prenem amb temps. Aquesta entrevista va ser realitzada per Jordi Bohigas i Mainegre, membre de l'equip de treball, i va fer-se en quatre sessions diferents entre el 14 i el 21 de juliol de l'any 2006. En total es varen gravar dos-cents setanta-cinc minuts, a raó d'una mitjana de seixanta-nou minuts per sessió, que posteriorment varen ser íntegrament transcrits en uns cent vint-i-dos folis de 2.100 caràcters cadascun.

Tot relat de vida és, necessàriament, subjectiu, personal i, per tant, limitat i esbiaixat. I, com hem dit, el mètode d'entrevista encara pot introduir distorsions addicionals. Hom ha de ser conscient dels problemes del material amb el qual treballa, però també ha de provar de superar aquestes limitacions. I una manera de fer-ho és l'acumulació de relats paral·lels, la sobreposició d'històries personals que, tenint d'entrada algun tret en comú –com haver estat masovers– permetin visualitzar altres patrons compartits. D'entrada, que permetin posar de relleu similituds en les trajectòries, que permetin passar dels itineraris personals als itineraris col·lectius. Alguns dels masovers que vivien en zones de muntanya relativament allunyades, per exemple, ens explicaven que, a partir d'un determinat moment varen decidir canviar de mas, buscar una nova masoveria, per tal de tenir més a prop alguns dels serveis que el desenvolupament social i estatal havia anat posant a disposició dels ciutadans: bàsicament el metge i l'escola. Tenir fills en edat escolar va ser, per alguns, una raó per activar aquest desplaçament. Certament, en cadascun dels casos es va tractar d'una decisió individual, entesa no com la decisió d'una persona –el masover, el cap de casa–, sinó d'una entitat col·lectiva –la família masovera–, i encara, a vegades, després d'un procés de creixent desacord amb el propietari del mas. El més rellevant és quan aquests casos individuals es van acumulant i deixen de ser singulars per esdevenir un patró de canvi col·lectiu. No va ser aquest el cas de la nostra masovera, que en la infantesa va residir en un mas que permetia el desplaçament diari a l'escola de Sant Martí de Llèmena, amb el dinar en una carmanyola que escalfaven a casa d'alguna veïna. Tot i això, va tenir un procés d'escolarització poc reeixit, amb moltes absències a causa del treball familiar.

La sobreposició de relats personals també permet que emergeixin, a més de les trajectòries més factuais i objectives, les raons de determinades situacions o d'algunes decisions. A tots els testimonis els preguntàvem per què varen fer-se masovers. La masovera de Llagostera no va escollir-ho: va casar-se amb un masover. Els qui, per ser homes, podien escollir coincideixen enormement en les seves raons, especialment si la seva incorporació al món del treball adult es va produir durant la dècada de 1940: el fill d'un masover, en aquella conjuntura històrica, no tenia gaire alternatives per escollir. La raó de fons no està en la vocació pagesa, ni en les oportunitats econòmiques, sinó més aviat en la manca d'alternatives. Quan aquesta explicació personal, singular, apareix reiteradament ens trobem amb una explicació que depassa el nivell estrictament subjectiu per esdevenir una explicació històrica d'un patró de comportament social. Sense deixar de reconèixer els riscos i els problemes dels testimonis orals, el nostre objectiu és millorar per aquesta via els límits que també imposa la documentació escrita a la comprensió de la societat rural.

TRANSCRIPCIÓ D'UNA PART DE L'ENTREVISTA

“Ah no, animals per treballar no n’hem pas tingut. Bueno, quan jo era molt petita sí, el meu pare treballava amb vaques i cavalls. Treballava amb vaques, que aixís... amb parells d’aquells, aquelles coses que hi havien abans, aquelles arades i tot allò. Amb vaques, eh!, i amb bous. Sembràvem –tu, quina gràcia em feia, bueno gràcia, ara em fa gràcia, llavons no perquè hi havies d’anar-hi-, doncs quan se sembrava, llaurat amb les vaques, els hi posaven uns morrals perquè no mengessin perquè, és clar, sinó, si veien menjar, se posaven... volien menjar i no tiraven. Saps què vull dir? Anaven amb morrals.

Llavons el meu pare agafava trossos d’alzina o de planta, trossos petits, i feia coses rectes de dalt a baix i ens ho feia passar, saions que en deien, saps? I allavons ell passava a sembrar, saps? Ell ja sabia que entremig... d’un puesto a l’altre, per saber la mida d’allà on havia tirat la grana, saps què vull dir? Veus? Com ara aquestes ratlles, goita d’aquí. Es posava un d’allò de... un rest de dalt a baix del camp, i aquí un altre. Llavons ell passava pel mig i anava sembrant, saps? I, és clar, allavorens sabia allà on havia de tirar més la grana, que n’hi hagués per tot arreu igual.

I amb cavalls també. Amb cavalls, sí. Una vegada, quan estàvem allà molt petits, a Sant Martí de Llèmena, eren cases d’aquelles de fusta, saps? I aquí hi ha un tros que és a terra, allà un altre tros que s’enfonsa,... Bueno, per anar a dormir, teníem una por! perquè pensàvem: “un rato baixaran els llits a baix”. Bueno. I una vegada hi havien uns cavalls i a sobre hi havia un llit. Hi havia un tros de fusta i, és clar, com que hi havien degoters i tot, no arreglaven res, saps, abans gaire els amos, i ja estava molt podrit de tant caure aigua, no? I això, i la meu mare: “no passeu per aquí perquè algun rato caurem a baix als cavalls”. I un dia hi va caure ella, tu. Va caure daltabaix. Estava amb estat d’un germà, no sé, dels petits, caure al mig dels cavalls. I no va passar res perquè no havia de passar. Bueno, una cosa desastrosa.

I una vegada, estàvem allavons a Llagostera, a Romanyà,... [...] És que és clar, els cavalls -ho he sentit a dir sempre- que no es poden picar si no han fet res, perquè ells se’n recorden. Ho ets sentit a dir? Mira, doncs el meu pare no sé, no sé què va fer, es veu que en va picar un sense d’allò, i un dia els tenia a engegar al mig d’un prat [...] d’oliveres, eh!, el cavall el va empaitar amb una boca ben oberta. Si no troba una olivera el meu pare aquell dia, bueno, no ho sé... Jo no ho he vist, m’ho explicaven ells, eh!”

MASOS I MASOVERIES DES DE LA CRISI DE FINALS DEL SEGLE XIX¹

ENRIC SAGUER

Universitat de Girona

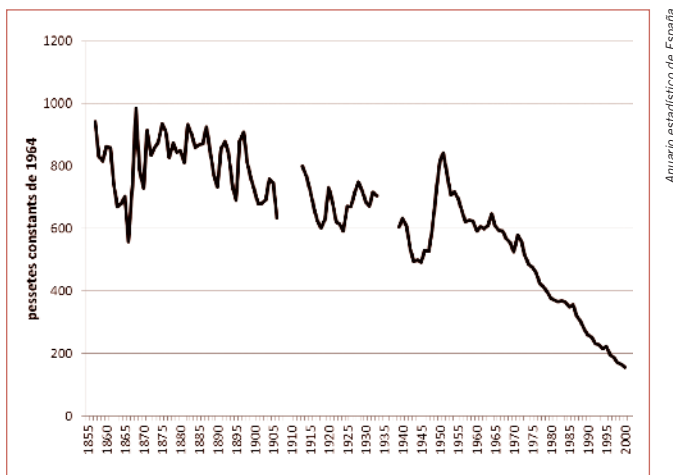
Encara que sorprengui, el món de les masoveries és poc visible a partir de les fonts oficials –censos i padrons de població, censos agraris, cadastres, etc.–. Bona part del que coneixem sobre les masoveries i els masos procedeix de documentació privada d'alguns propietaris i d'alguns masovers o de testimonis orals. D'ambdues fonts, a dia d'avui, dispo de poca informació específica sobre Llagostera; per això, seguint les instruccions dels organitzadors del cicle, faré un plantejament general que aniré il·lustrant amb exemples puntuals. Utilitzaré bàsicament el relat testimonial de dues persones que varen viure alguns anys a Llagostera.² La primera era descendent d'una nissaga de propietaris que, després de casar-se, va viure durant uns trenta anys al municipi. L'altra és una masovera que va viure durant tretze anys en un mas de Llagostera i que, prèviament, també havia residit en dos masos de Caldes. Ambdós testimonis els mantindrem en l'anonimat perquè varem adquirir aquest compromís quan els varem entrevistar. Ens referirem a ells com el propietari 31 i la masovera 24, que són els codis que en el seu moment els varem donar.

165

1. EL PUNT D'ARRENCADA: LES CRISIS DE FINALS DEL SEGLE XIX

Prendrem com a punt de partida la dècada de 1880, un moment en què varen esclatar diverses crisis que varen afectar els principals cultius mediterranis i que, globalment, les coneixem sota la denominació de “crisi agrària finisecular”. No es va tractar d'una sola crisi, sinó de varies que varen coincidir en el temps; però cadascuna va tenir les seves causes, la seva dinàmica i les seves particularitats.³

La viticultura, que era el motor més dinàmic de l'agricultura catalana, va entrar en crisi a causa de la fil·loxera, una plaga que el 1879 va arribar a Catalunya a través de França –concretament el primer camp fil·loxerat va detectar-se a Rabós d'Empordà–⁴ i que, després d'estimular molt l'expansió de la vinya durant la dècada de 1870 –gràcies a la ruïna de la vinya francesa–, en vint anys va aniquilar totes les vinyes catalanes i va exigir la replantació amb varietats americanes menys adaptades a les condicions locals i que requerien un conreu més acurat i costós. I tot això en un moment en què els preus del vi anaven baixant perquè la viticultura francesa s'estava recuperant i a escala mundial s'estava generant un escenari de sobreproducció de vi.⁵

Anuario estadístico de España

Figura 7.2. Evolució del preu del blat, 1855-2000

La sèrie representa la mitjana del preu del blat a Espanya

Els cultius cerealícoles, principalment el blat, varen patir una altra crisi per motius diferents. En el cas dels cereals es tracta de la primera crisi provocada per la globalització dels mercats, un fenomen actual que va tenir un capítol important a finals del segle XIX quan la revolució en els transports, primer ferroviaris i després marítims, va fer possible l'arribada de cereal barat als ports europeus procedent de països com Austràlia, Argentina o els Estats Units. Tot i les mesures de protecció comercial que, amb major o menor mesura, la major part de països europeus va adoptar, els agricultors que sembraven blat varen patir una baixada en els preus que no va ser només conjuntural i que va inaugurar una llarga etapa de baixada dels preus agraris.

Per acabar amb els principals cultius afectats, la crisi que va patir l'olivera en aquests anys de fi del segle XIX es va deure sobretot a l'aparició de greixos sintètics que substituïen l'oli com a lubricant natural i a la irrupció d'altres olis vegetals i llavors oleaginoses en la producció de sabó.⁶

La rellevància d'aquest episodi de crisis sobreposades és que va ser el primer capítol d'una nova situació per a l'agricultura, una situació marcada per una tendència persistent a la baixa dels preus, que amb alts i baixos es va perllongar durant bona part del segle XX. Encara que sigui una simplificació, aquesta nova situació es pot visualitzar observant l'evolució del preu del blat (cf. Figura 7.2). En el gràfic es pot observar, primerament, que a finals de la dècada de 1880 s'inicia una caiguda dins el marc d'aquestes crisis finiseculars. Però la crisi és només el preludi d'un procés molt més llarg que va anar intensificant-se al llarg del segle XX. Abans de la guerra civil, els preus del blat en termes reals havien caigut de l'ordre d'un 20% respecte a la dècada de 1880. Després de la guerra el gràfic no reflecteix la situació real perquè recull els preus oficials del blat, que estaven sotmesos a

taxa, però l'evolució a llarg termini és indiscutible. A partir de mitjan de la dècada de 1950 els preus varen tornar a caure i ho varen fer de forma persistent i continuada fins a finals del segle XX. A l'alçada de l'any 2000, un quintar mètric de blat valia només el 20% del que costava un segle abans.

És evident que aquesta baixa dels preus agraris va tenir el seu vessant positiu. El 1880, un treballador assalariat que volgués comprar un quilo de pa blanc –pa de blat– en una fleca de Girona havia de gastar entre el 60 i el 70% del jornal. És evident que, en aquestes condicions, el pa blanc estava fora de l'abast dels treballadors, que consumien bàsicament pa de qualitats inferiors. El 1936, cinquanta anys més tard, un quilo de pa blanc només costava l'equivalent al 9 o 10% del jornal. La baixa persistent dels preus agrícoles va permetre augmentar el nivell de vida al conjunt de la població i això, en termes generals, va ser beneficiós. Però també va tenir un preu i aquest el varen pagar en algun sentit els diferents agents implicats en la producció agrària: propietaris, masovers, petits pagesos, jornalers agraris, etc.

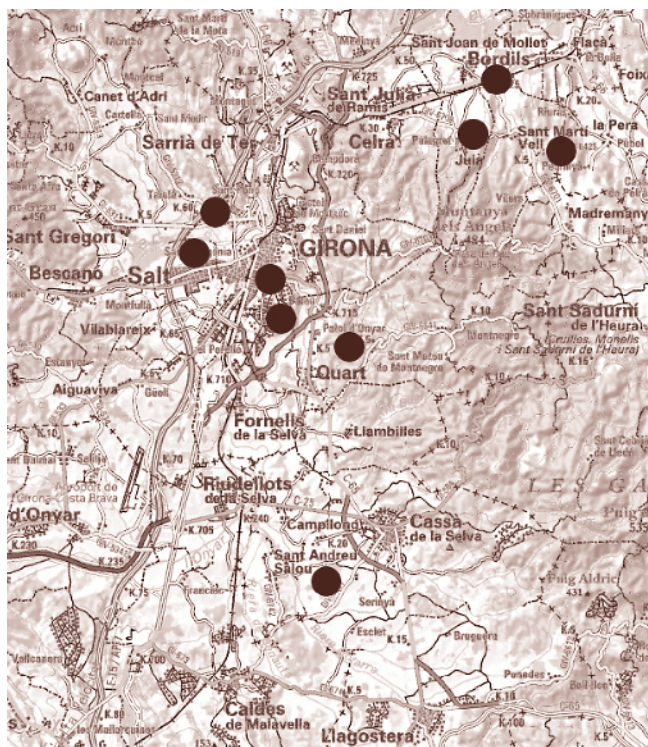
2. LA PERSPECTIVA DELS PROPIETARIS: LA CAIGUDA DE LA RENDA

Examinem, primer, com va afectar els propietaris de masos, els hisendats que vivien de la renda d'aquests masos. Gràcies als seus llibres de comptabilitat, coneixem com va evolucionar la renda percebuda per dos propietaris relativament propers a Llagostera. Els primers eren la família Bru de Domeny, la pubilla dels quals va casar-se amb l'arquitecte Rafel Masó. Els Bru tenien diverses finques als voltants de Girona, des de Bordils fins a Quart i Sant Andreu Salou (cf. Figura 7.3). En aquest cas l'evolució de la renda neta del patrimoni, o sigui descomptant-hi les despeses d'explotació, dibuixa clarament una corba de trajectòria descendent entre la dècada de 1880 i la dècada de 1930 (cf. Figura 7.4).

Una segona comprovació del mateix procés de caiguda de la renda entre la dècada de 1880 i la de 1930 ens la proporciona un grup de masos que posseïa Pelayo Negre i Pastell a Fornells de la Selva i Quart i que procedien d'un enllaç matrimonial de la família Negre de Castelló amb la família Riembau-Goy.⁷ Pelayo Negre, que va ser un dels dirigents del sindicalisme catòlic de la província i un dels grans propietaris provincials, va experimentar també un procés de disminució de la renda que, entre la dècada de 1880 i la segona meitat de la dècada de 1920, va ser de l'ordre del 20% (cf. Taula 7.5).

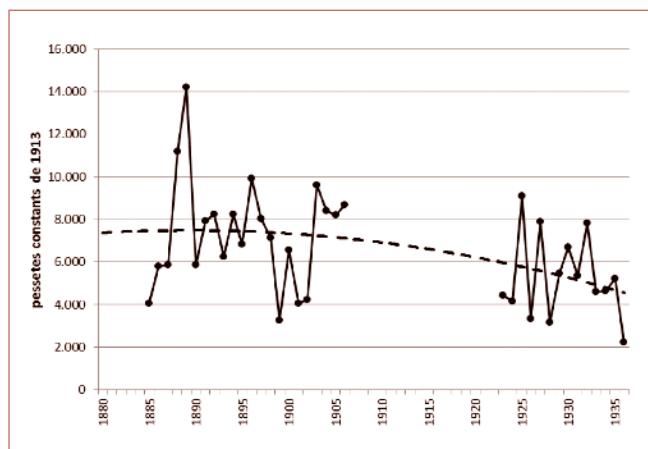
Tot això va passar en un context en què l'evolució del preu del blat i, globalment, dels preus agrícoles encara no havia fet més que iniciar el recorregut. Dissortadament encara no disposem de sèries com aquestes, procedents de comptabilitats privades, que ens permetin anar més enllà de 1936 i analitzar com va evolucionar la renda durant la resta del segle xx, però tots els indicis disponibles indiquen que la renda de la terra va desplomar-se amb intensitat a partir de finals dels anys 50. Un propietari de Madremanya que havia tingut vuit masos entre Sant Sadurní de l'Heura, Madremanya i Sant Gregori, el 2001 només conservava un masover que continuava pagant el mateix que el 1956, quan es va pactar oralment el contracte: el valor –a preu de mercat– d'una quartera de blat, un cànon fix de 1.000 pessetes

Institut Cartografia de Catalunya (ICC)

Figura 7.3. Ubicació dels masos del patrimoni Bru, 1880-1930

Arxiu particular família Masó, comptabilitat

Figura 7.4. Evolució de la renda bruta del patrimoni Bru, 1880-1936

i dos parells de pollastres. Tant l'evolució del preu del blat com la depreciació de les 1.000 pessetes –per no parlar dels pollastres– impliquen que la renda d'aquell mas l'any 2001 era, en termes reals, molt inferior a la pagada 40 anys abans.

Amb els matisos que es vulgui, la renda agrària percebuda pels propietaris va caure de forma molt important; i a aquesta evolució de la renda s'hi ha d'afegir l'abandonament de masos que va esclatar amb força a partir de finals dels anys 50. Fins aleshores, excepte en algunes zones d'accés molt difícil, quan una masoveria quedava vacant o el propietari acomiadava els masovers, amb facilitat trobava un nou candidat per ocupar-la. A partir de finals dels 50, molts propietaris varen quedar sense recanvi i les masoveries varen començar a abandonar-se i, en conseqüència, varen deixar de percebre'n renda (cf. Figura 7.6). A finals del segle xx els masos entesos com a explotació agrícola i ramadera havien deixat de ser la principal font de renda per a molts propietaris. La renda la generava, sobretot, el lloguer de cases i masies com a segona residència i els vedats de caça.

Les conseqüències de la caiguda de la renda

Ho resumeixen molt bé unes poques paraules del propietari 31, nascut el 1931, quan diu: *“Som l'única generació [de la família] que hem treballat, perquè dels altres no n'hi ha hagut cap que treballés. Inclús el meu pare no va ser un home que treballés mai, va ser un home que va viure dels masos que tenia”*. La primera constatació que es deriva de les seves paraules és que els hisendats varen continuar mantenint durant molt temps la forma de vida que havien tingut durant el segle xix. El pare del testimoni va morir l'any 1972 sense haver treballat mai. Però l'altra constatació que se'n deriva és que això va canviar al llarg del segle xx i que aquest és un canvi social de primera magnitud.

Viure sense treballar havia estat, històricament, un signe d'identitat dels grups aristocràtics assimilats també pels qui es consideraven “hisendats”. Allò que els identificava era la capacitat per viure de renda, sense treballar. La major part de propietaris que varen ser entrevistats els anys 2001-2002 en el marc d'un treball de recerca oral explicaven que, una o dues generacions anteriors a la seva, els hereus no havien treballat mai o que, eufemísticament, s'havien dedicat a l'administració del patrimoni. Les úniques excepcions varen ser alguns militars, o aquells que no procedien pròpiament d'una nissaga d'hisendats, sinó de fabricants o comerciants, però que varen acabar convertint-se en grans propietaris rurals.

Abans de la guerra, quan era jove, el pare del propietari 31 va posar una granja de gallines, però va ser un fracàs perquè, en opinió del fill, no se'n va cuidar mai: *“ell era caçador i abans a la cacera s'hi anava cada dia. I ell anava a cacera, i la granja anava com anava”*. La cacera –o sigui, anar de cacera cada dia– era un signe de classe, una mostra de prestigi social. La cacera havia tingut una gran importància simbòlica entre els propietaris rurals.

La desaparició del propietari que vivia de renda –de la renda de la terra– es va consolidar bàsicament en les generacions nascudes entre les dècades de 1920 i 1930. També amb ells es consolidà la figura de l'hereu amb estudis universitaris: fins aleshores “estudiar” havia estat cosa de fadrísters, dels germans que havien de guanyar-se la vida fora del patrimoni

PERÍODE	RENDA EN ESPÈCIE	LLOGUER DE LA CASA	FORN DE RAJOLS	ADJUTORI	BOSC	SUMA
1884-93	3.302	2.467	254	[casa]	142	6.165
1893-00	3.228	2.501	[casa]	[casa]	129	5.857
1927-31	3.021	1.257	[casa]	486	[no computada]	4.764

AMGi, fons Pelayo Negre

Taula 7.5. Evolució de la renda bruta en el patrimoni Goy

AMLLA, fons Ajuntament de Llagostera.
Autor: Foto Kim, reg. 1158

Figura 7.6. La casa pairal de can Codolar amb dues masoveries annexes

familiar. En molts casos es considerava que el pagament dels estudis superiors equivalia al que els corresponia per drets de llegítima. En canvi, per a les generacions d'hereus nascuts entre 1920 i 1940 tenir estudis universitaris va començar a ser un fet habitual (cf. Figura 7.7). Un testimoni ho explicava així: *“El meu pare... va veure que el patrimoni tenia importància, però que no era tampoc una cosa segura. Llavors va dir: Res, en aquí tothom ha d'estudiar”*. Certament no tots els hereus varen tenir estudis superiors. Alguns, com el propietari 31, no varen acabar els secundaris.

La trajectòria laboral d'aquesta generació de propietaris que va deixar de viure de la renda de la terra no és fàcil de sintetitzar perquè hi ha un gran ventall de situacions. Alguns varen treballar fora del patrimoni: com a professionals liberals –metges, advocats, farmacèutics–, com a funcionaris públics –professors d'universitat o de secundària, com a tècnics del Departament d'Agricultura–, com a empresaris o com a gerents d'empresa d'altres sectors –en especial del sector turístic, però també de l'industrial–. Altres varen reconvertir-se de rendistes en empresaris agraris. On va tenir més rellevància aquesta reconversió del rendista en empresari agrari va ser en el sector forestal. L'explotació forestal històricament havia estat gestionada de forma més directa que les finques més agrícoles. En els masos forestals els propietaris es reservaven sempre l'explotació del bosc i els masovers podien assemblar-se

ESTUDIS	HOMES		DONES
	FINALITZATS	INACABATS	FINALITZATS
Agronomia (perit o enginyer superior)	9	1	
Alt secretariat (CICF)			1
Arquitectura tècnica	1		
Belles arts	1		
Biblioteconomia			1
Ciències econòmiques	2		
Dret	3	1	
Enginyeria industrial	1	2	
Farmàcia	1		
Graduat social	1		
Química	1		1
Turisme	1		
sense estudis superiors	9		3

El recompte s'ha realitzat sobre una mostra de 35 històries de vida. Cal tenir en compte que cinc dels homes entrevistats varen cursar dues carreres universitàries

Taula 7.7. Estudis superiors entre els hisendats nascuts entre 1915 i 1955

més a la figura d'un guardabosc que a la d'un agricultor. No és estrany, doncs, que els propietaris forestals tinguin un perfil més empresarial que altres col·lectius o que hagin fet aquesta transició cap a l'empresari agrari.

Hi ha un altre grup de propietaris que encara va donar un pas més: varen reconvertir-se en agricultors. És un fet carregat de significació en termes històrics i socials. A partir de finals de la dècada de 1950 molts propietaris varen començar a tenir dificultats per trobar recanvi per als masovers que deixaven els seus masos. Els masos i les terres quedaven buits i alguns varen animar-se a explotar directament les seves finques. Més d'una quarta part dels testimonis a qui vàrem entrevistar havia experimentat una evolució en aquesta direcció, i entre ells hi havia hereus de patrimonis grans i de renom, com un propietari baixempordanès que el 2001 relatava que alguns membres de la seva família encara no entenien que llaurés amb el tractor o anés a engegar les ovelles. Els canvis tecnològics i, molt especialment, la tractorització i la mecanització de moltes tasques varen ser un element important que va fer més fàcil aquesta transformació (cf. Figura 7.8). No és pas el mateix, per a un gran propietari, agafar el tractor que prendre l'arada o la fanga.

Això no treu, però, la radicalitat dels canvis. Globalment els propietaris rurals varen experimentar un cert procés de decadència –de mobilitat social descendent, per ser més

AMLLA, fons L'Abans. Autor desconegut

Figura 7.8. Una primera mostra de la mecanització del camp a l'era de can Vidal de Llobatera

precisos— en relació amb la posició que segles enrere havien tingut. El propietari 31 és un cas extrem en aquesta evolució. Durant la dècada de 1950 va començar a treballar directament i personalment les terres: va passar de rendista a agricultor. Les relacions amb el pare, que era l'hereu i continuava vivint com si encara fos rendista, varen tornar-se molt difícils perquè, segons el testimoni, el tractava com si fos un assalariat, un mosso, i no li pagava ni un sou. Per això quan es va casar va abandonar la casa pairal i va venir a treballar a Llagostera. Aquí va fer moltes feines: va posar una botiga amb la seva dona, va treballar al bosc, feina feines de transportista amb un camió, etc. Durant cinc anys també varen construir un hivernacle —“*en plan industrial*” segons les seves paraules— que el varen explotar directament, amb jornalers; però ho varen acabar deixant perquè tenien moltes pèrdues.

La família del propietari 31 segurament és la que enregistra una trajectòria de mobilitat social descendent més acusada de tots els propietaris a qui vàrem entrevistar (cf. Figura

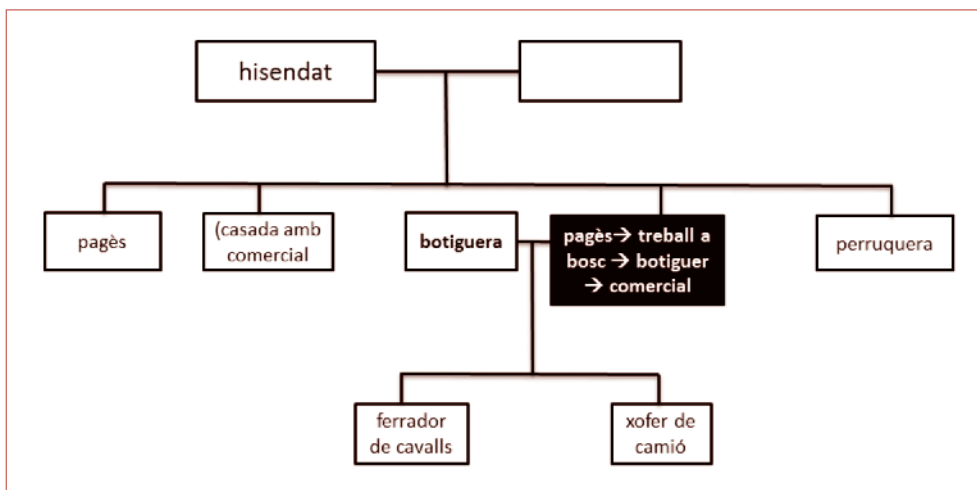

Figura 7.9. Mobilitat social en la família del propietari 31

7.9). Segons el testimoni, una bona part del patrimoni ja havia estat venut pel seu avi per tal de mantenir un ritme de vida elevat. El seu pare només va rebre 2 o 3 masos, 2 o 3 cases de poble i la casa pairal; i aquest va continuar venent finques, de manera que quan el propietari 31 va rebre l'herència ja només quedaven la casa pairal i una quinzena d'hectàrees de terreny. La pèrdua de patrimoni, d'altra banda, va estar associada a un canvi de perfil socioprofessional tant del mateix propietari 31 com dels seus dos fills que és prou il·lustrativa del que estem explicant, tot i que probablement sigui un cas extrem. Molts hereus de les nissagues terratinents varen mantenir un patrimoni territorial important i, tot i no viure de renda, varen ocupar espais socials de classe alta o mitja-alta. En aquest sentit la idea de "decadència dels hisendats" només té sentit en relació a una figura social, no pas a la sort individual dels hereus dels grans patrimonis.

Aquest procés de transformació sembla haver tingut repercussions més moderades sobre la distribució de la terra del que potser era previsible. Encara que la renda s'hagi desplomat i que l'ingrés agrari dels propietaris s'hagi comprimit, bona part de la gran propietat s'ha conservat. Veurem què passa, però, amb el proper canvi generacional. De les entrevistes realitzades el 2001-2002 hom n'extreia la impressió que estàvem al davant d'una generació excepcional en el sentit que havia respost a una evolució econòmica de l'agricultura desfavorable d'una manera que probablement ja no ho farien els seus successors, els quals, d'altra banda, difícilment mantindran la figura típica de l'hereu, entre altres motius perquè el sistema hereditari tradicional, d'hereu únic, s'ha anat substituint per un sistema d'herència igualitària.

3. LA PERSPECTIVA DELS MASOVERS

Canviem ara de perspectiva i observem com va canviar el món de la masoveria des de la perspectiva dels masovers. Com varen reaccionar els masovers a la tendència del preu del blat? A grans trets poden remarcar-se dues etapes: des de finals del segle XIX fins, aproximadament, 1960 i a partir d'aquesta data. La primera etapa es caracteritzaria no només per una caiguda més moderada dels preus del blat, sinó perquè l'èxode rural encara no havia afectat gaire els masos i els propietaris podien desnonar i canviar de masover amb certa facilitat perquè, de candidats a ocupar una masoveria vacant, no en mancaven. La segona etapa coincideix amb un salt qualitatiu en la mecanització agrària i amb la difusió d'un nou paquet tecnològic que combinava fertilitzants, pesticides i noves varietats de llavors, la qual cosa va permetre augmentar molt els rendiments i, alhora, disminuir les necessitats de mà d'obra en l'agricultura. Aquest procés, que comença a finals de la dècada de 1950, coincideix amb una etapa d'augment de les oportunitats de treball a la indústria, a la construcció i als serveis que es tradueix en un abandonament massiu de masos per part dels masovers. En aquest nou context els masovers, que cada vegada eren menys, varen anar aconseguint major poder de negociació davant dels propietaris.

Centrem-nos, primer, en l'etapa anterior a 1960. Una de les respostes dels agricultors gironins a la nova situació agrària inaugurada amb la crisi de finals del segle XIX va ser canviar de cultius i de produccions. No es va abandonar el cultiu tradicional del blat i d'altres cereals com la civada, però hi va haver una reorientació fonamental dels cultius. Cap a on? Doncs cap a la producció d'aliments per al bestiar i, evidentment, cap a la cria i l'engreix d'animals. Una mirada ràpida a les superfícies cultivades a escala provincial ens ho posa clarament de manifest: no només va augmentar de manera significativa la càrrega ramadera (cf. Figura 7.10), sinó que també ho varen fer aquelles produccions que anaven destinades a la seva alimentació: especialment les userdes i esparcetes –incloses dins la denominació de prats artificials– i també aquells cereals destinats a pinso. La superfície de blat es va mantenir durant el primer terç del segle XX (cf. Figura 7.11), però després va reduir-se alhora que els cultius cerealícoles considerats de segona qualitat per a l'alimentació humana –el sègol i el mestall– varen reduir-se molt, mentre creixien la civada i el blat de moro, que es destinaven sobretot als animals (cf. Figura 7.12).

A llarg termini la viabilitat de moltes masoveries va anar lligada a la ramaderia. “A pagès, sense bestiar no s’hi pot estar”, deia un dels masovers a qui vàrem entrevistar. La història de la mateixa masovera 24 és la d’una vida vinculada al bestiar, quan era petita i la seva família vivia en un mas de Sant Martí de Llémena i tenien vaques que ella i el seu germà anaven a engegar a les cinc del matí. En el moment de l’entrevista tenia una granja d’un miler de vaques a Aiguaviva, que portava amb els seus fills. Ens deia: “Vaig néixer enmig de bestiar, enmig de vaques, i encara tinc vaques, tu creus?”

Però arribar a aquesta situació va ser un procés complicat perquè el desenvolupament de la ramaderia topava amb les normes que havien regit històricament les masoveries. Des de la perspectiva dels propietaris, els animals eren un “mal necessari”, una exigència per

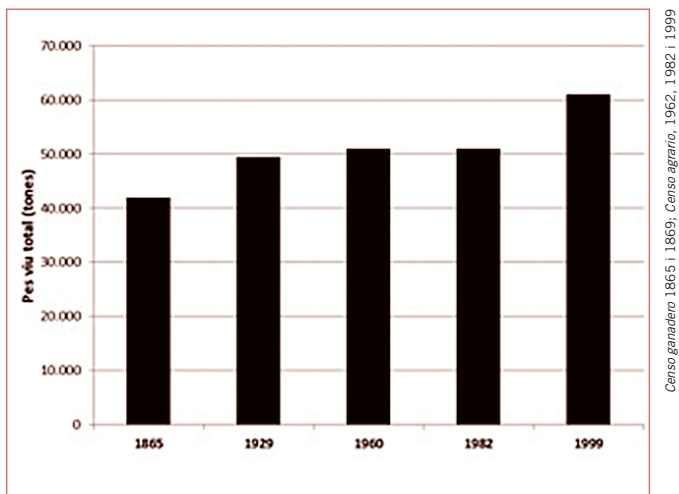

Figura 7.10. Evolució de la ramaderia a la província de Girona

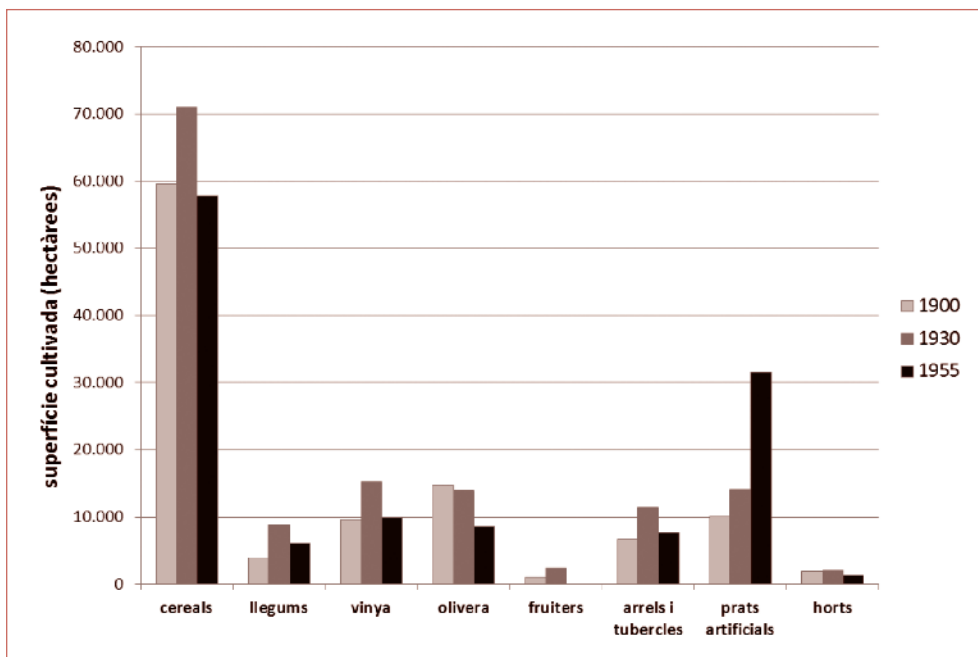

Figura 7.11. Evolució dels conreus a la província de Girona

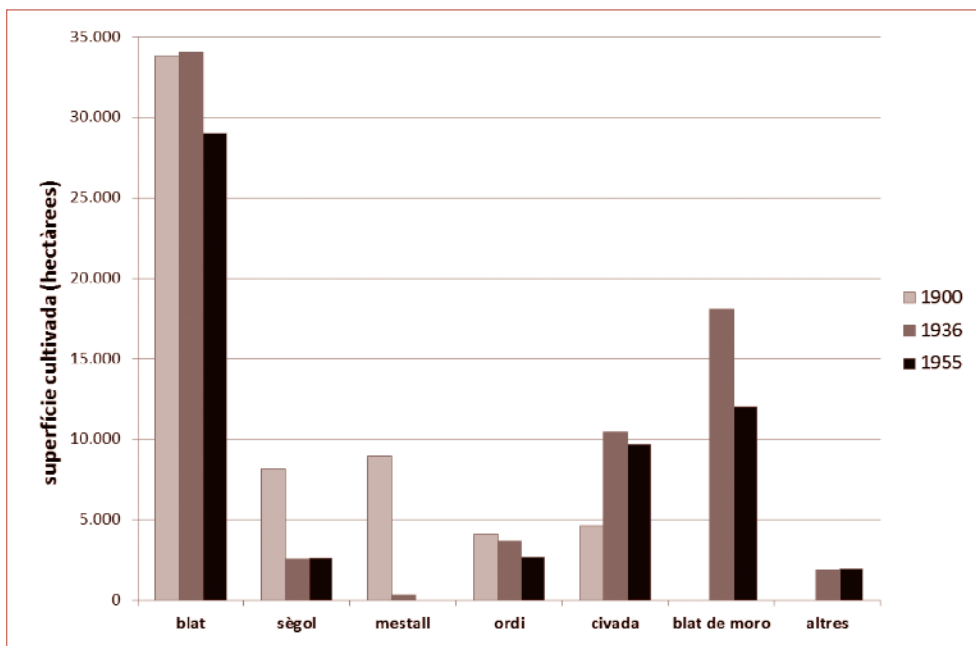
al bon cultiu de les finques però que consumia una part dels recursos d'aquesta. Per això havia estat habitual, fins a principis del segle xx, alhora que s'obligava el masover a tenir animals suficients per treballar la finca, limitar-ne també la quantitat i, fins i tot, prohibir-li aquelles espècies que no fossin considerades interessants per a un òptim aprofitament dels recursos del mas. A més d'aquestes prohibicions explícites, hi havia un altre element que frenava més el desenvolupament ramader: la forma com els propietaris percebien la renda. Fins a finals del segle xix la major part de tractes de parceria eren a parts de fruit. El propietari no cobrava la renda en diners –o només una part molt petita– sinó en espècie i, encara, ho feia en proporció als resultats de cada collita. Generalment percebia una tercera part de la producció bruta dels grans d'aresta –blat, ordi, civada– i una quarta part de les altres produccions –blat de moro, llegums, etc.–. Amb poques excepcions, els propietaris no participaven en el negoci de cria i engreix de bestiar que poguessin tenir els seus masovers. No costa gaire d'entendre que, en aquest marc, volguessin que els masovers fessin sobretot blat i els altres grans d'aresta. Els propietaris cedien gratuïtament als masovers una extensió perquè hi sembrassin userda o farratge per als animals, però, alhora, els prohibien que en sembrassin una extensió major.

Aquest bloqueig només es podia resoldre amb un canvi en les normes que regien la masoveria. Durant el primer terç del segle xx va produir-se un debat local sobre aquestes qüestions i alguns autors com Jaume Rosich⁸ o Pelayo Negre, dos dels principals dirigents del sindicalisme catòlic, varen anunciar en repetides ocasions que els *tractes vells* de masoveria estaven deixant pas a un *nous tractes* orientats cap a l'explotació pecuària que implicaven, no només la fi de les prohibicions i que els propietaris deixessin de percebre la renda en cereal, sinó també que aquests participessin en la despesa corrent de les explotacions ramaderes, que necessitaven força més capital circulant.⁹ En el moment en què Rosich i Negre ho escrivien, però, aquests tractes nous encara tenien un abast molt limitat. El mateix Pelayo Negre en la dècada de 1930 encara no havia canviat els tractes en les masoveries de Fornells que hem vist abans.

Tot i així, a mig termini, sí que una part de les masoveries va anar canviant els tractes en aquest sentit. La participació del propietari en el negoci ramader comportà un canvi en la distribució del producte de les masoveries: es va passar de pagar el terç brut de la collita de cereals a la meitat dels guanys obtinguts amb la venda del bestiar i de la collita sobrant. Es va passar d'una parceria al terç a una mitgeria. El propietari rebia major proporció però també contribuïa a mitges en la compra de llavors, fertilitzants, pesticides, animals, maquinària, etc. En termes generals aquestes mitgeries no varen ser gaire viables potser perquè rarament els propietaris varen estar disposats –en un moment en què estava caient la seva renda– a realitzar grans inversions per modernitzar les masoveries i això va donar lloc a un punt de fricció entre propietaris i masovers. En la mostra de testimonis que vàrem entrevistar, vàrem trobar-ne una proporció important que durant un temps havien tingut tractes de mitgeria, però ho havien anat abandonant perquè no els sortia a compte (cf. Figura 7.13).

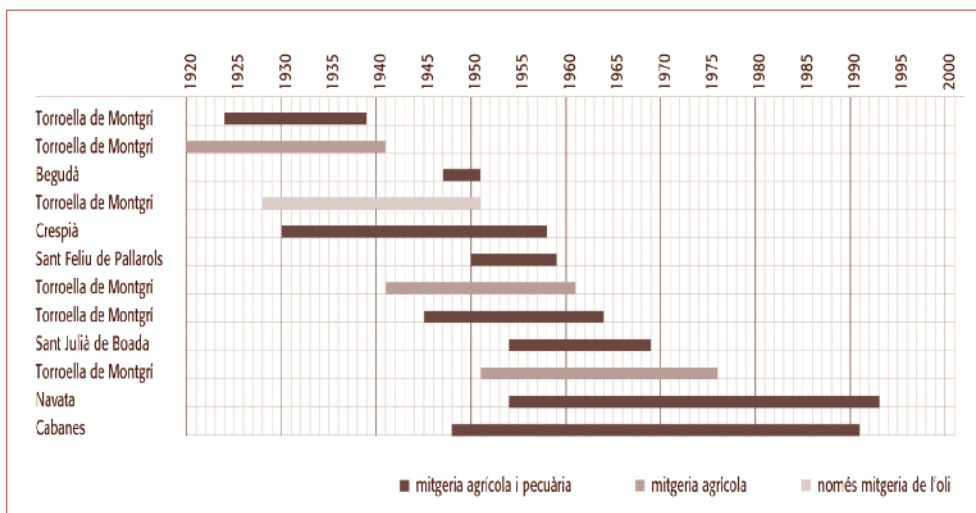
L'altra opció per desbloquejar el desenvolupament ramader a les masoveries fou transformar la parceria en un arrendament. Molts dels masovers entrevistats expliquen que les masoveries

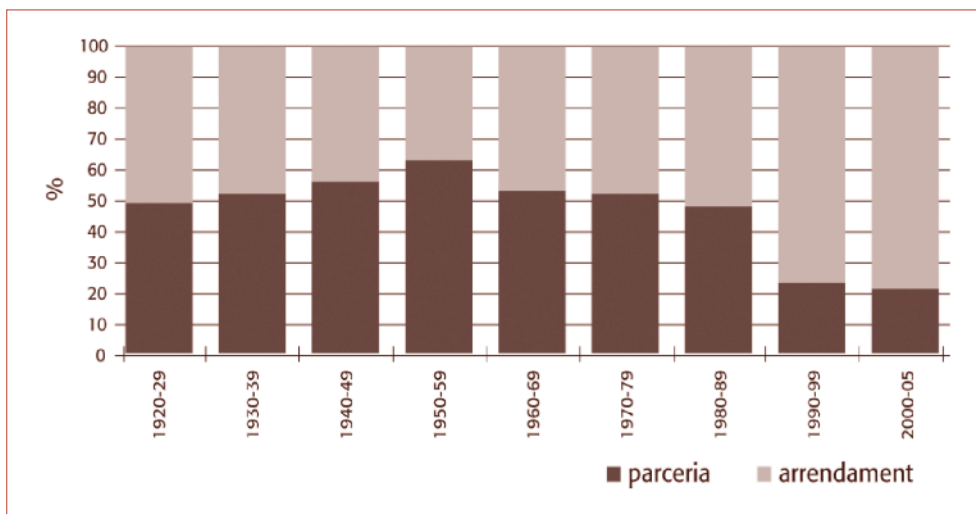
Anuario estadístico 1900, 1930 i 1950

Figura 7.12. Evolució dels conreus cerealícoles a la província de Girona

SAGUER, 2005

Figura 7.13. Cronograma dels tractes de mitgeria en les masoveries

El gràfic s'ha realitzat a partir dels anys viscuts en cada règim de tinença per part dels masovers entrevistats

Figura 7.14. Els règims de tinença segons l'experiència dels masovers

on vivien els seus pares i que ells varen heretar eren finques arrendades en diner, llevat d'alguns pagaments poc significatius en espècie. Aquesta tendència ja és perceptible des de principis del segle xx a través de l'experiència dels masovers que vàrem entrevistar. Segons el seu testimoni, en la dècada de 1920 la parceria ja havia reculat significativament (cf. Figura 7.14). En el context del primer franquisme els propietaris varen imposar un retorn a la parceria, però serà temporal.

La tendència cap a l'arrendament és confirmada pels censos agraris (cf. Figura 7.15). En el cens de 1962, si hom es fixa en la franja d'explotacions gironines situades entre les 5 i les 30 hectàrees —que eren extensions habituals en els masos agrícoles—, pot observar-se que el percentatge d'explotacions a parceria era només del 18%. Una proporció baixa que, de fet, recull la reculada experimentada per aquest règim d'explotació al llarg de la primera meitat del segle i que va continuar experimentant en les dècades següents. En el cens de 1972 el percentatge de parceria en la mateixa franja d'explotacions ja només arribava a l'11%, mentre que l'arrendament havia ascendit al 28%. Recentment, segons el cens de 1999, la parceria ha quedat com un residu irrellevant, mentre que l'arrendament no ha deixat de créixer, fins i tot a costa de l'explotació directa. L'avenç de l'arrendament en els masos, a costa de la parceria, va tenir implicacions importants sobre les formes de gestionar les finques, bàsicament perquè deixava més lliure el masover a l'hora de decidir les estratègies de cultiu i de producció.

La masovera 24, nascuda el 1941, no recorda cap altre tipus de tracte que l'arrendament monetari. En els cinc masos on ha viscut sempre ha pagat una quantitat en moneda per la

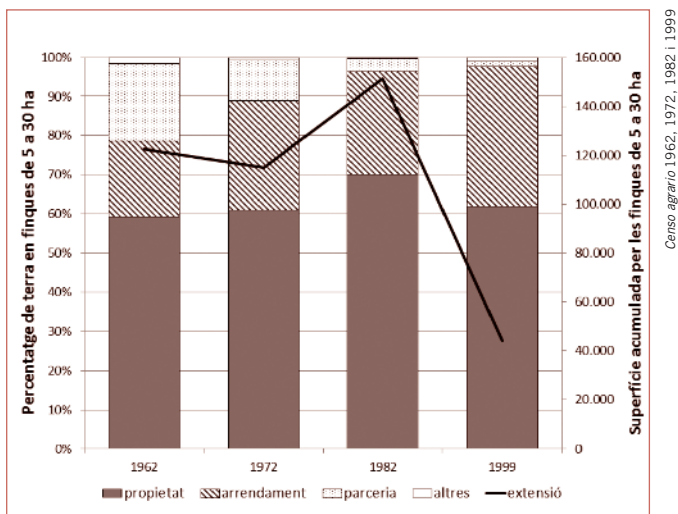

Figura 7.15. Règim de tinença de les explotacions entre 5 i 30 hectàrees, 1962-1999

finca i, tot i que remarca que sempre s'havia sentit molt vigilada pels propietaris, aquests no limitaven el que hi podia cultivar. Quan detalla què sembraven a les diferents masoveries significativament posa l'accent en el blat de moro, la userda, l'esparguet i la civada, mentre que al blat a penes s'hi refereix.

Des de finals de la dècada de 1950, i molt especialment a partir dels anys seixanta, es va produir un canvi radical d'escenari. En un lapse de temps relativament breu, molts masovers varen abandonar els masos que havien explotat fins aleshores, es varen traslladar cap a viles i ciutats, i els propietaris es trobaren en la —per a ells— sorprenent situació de no trobar-los relleu. La crisi en l'oferta de masovers va accentuar els canvis que ja s'havien començat a apuntar en les dècades anteriors i que tendien a suavitzar les obligacions exigides als masovers. On això no es va produir, es va accelerar la marxa dels masovers. El relaxament de la masoveria es va intensificar en múltiples sentits: el pes de la renda va tendir a reduir-se; molts pagaments monetaris es varen fossilitzar o varen evolucionar per sota de la inflació; varen desaparèixer moltes obligacions que tenien un component servil —des del lliurament anual d'un porc o de volateria, fins a determinats serveis en favor del propietari—; etc.

La relaxació de la masoveria també va afectar el control social que històricament havien exercit els propietaris. La tutela política i religiosa que en èpoques anteriors havien tingut els amos sobre els masovers —i que arribava a l'extrem de fer constar, entre les clàusules del contracte, l'obligació d'assistir a missa— es va anar diluint una vegada tancada la primera etapa de postguerra civil, i va reduir-se més a mesura que s'accentuaven les dificultats per trobar nous masovers. Molts testimonis no tenen la impressió que

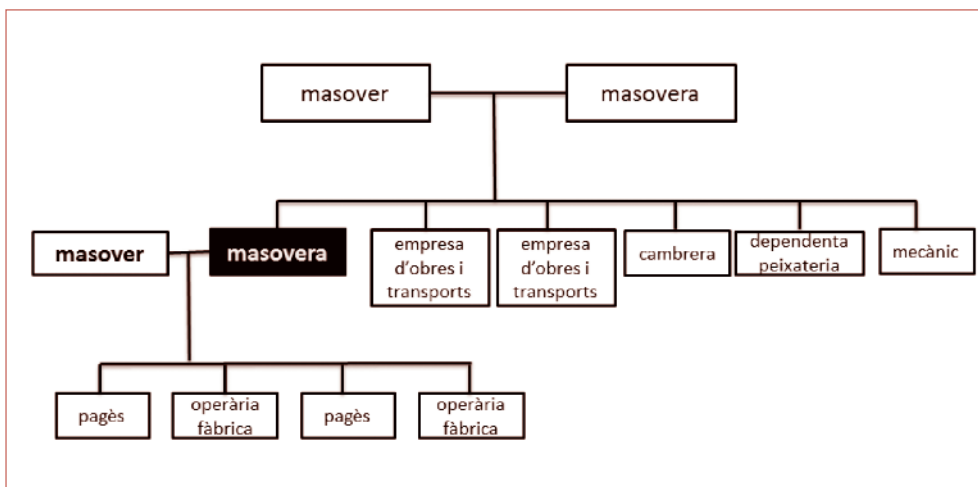

Figura 7.16. Mobilitat social a la família de la masovera 24

els propietaris haguessin exercit sobre ells un control gaire intens ni visible. Val a dir, tanmateix, que bona part d'ells també confirma el tòpic del masover com a individu políticament conservador, amb forts vincles amb l'església catòlica, i amb una participació mínima en la vida associativa local.

Els masovers del segle xx també varen tenir oportunitats que les generacions anteriors no havien tingut. Així com en el cas dels terratinents rendistes hem observat una certa mobilitat social descendent, en el cas dels masovers la tendència és, en algun sentit i amb matisos, de signe contrari. Això potser no és molt visible en el cas de la masovera 24 (cf. Figura 7.16), que va tenir dos fills que varen continuar com a pagesos i dues filles que varen treballar com a operàries en una fàbrica. En altres casos, en canvi, la trajectòria de mobilitat social és espectacular, com la que va enregistrar la família Llovet de Castelló d'Empúries (cf. Figura 7.17). El món de la masoveria era molt poc homogeni i es podien donar situacions molt diferents, que també oferien oportunitats per millorar.

Però la masovera 24, sí que enregistra un altre dels signes de mobilitat ascendent que també s'observa en els Llovet: l'accés a la propietat de la terra. Com els Llovet, també va comprar terres a Llagostera i a Caldes al mateix propietari del mas on vivien aleshores. El propietari estava endeutat i el 1975 li varen comprar tres de les parcel·les que va posar en venda. Aquesta transferència de terres dels propietaris als masovers és un procés que no està ben quantificat però que durant la segona meitat del segle xx ha tingut certa importància i té a veure amb la situació de caiguda de la renda i desmembrament dels grans patrimonis rendistes que ja hem vist. Josep Pla en parlava el 1952 i ho descrivia com un fet revolucionari

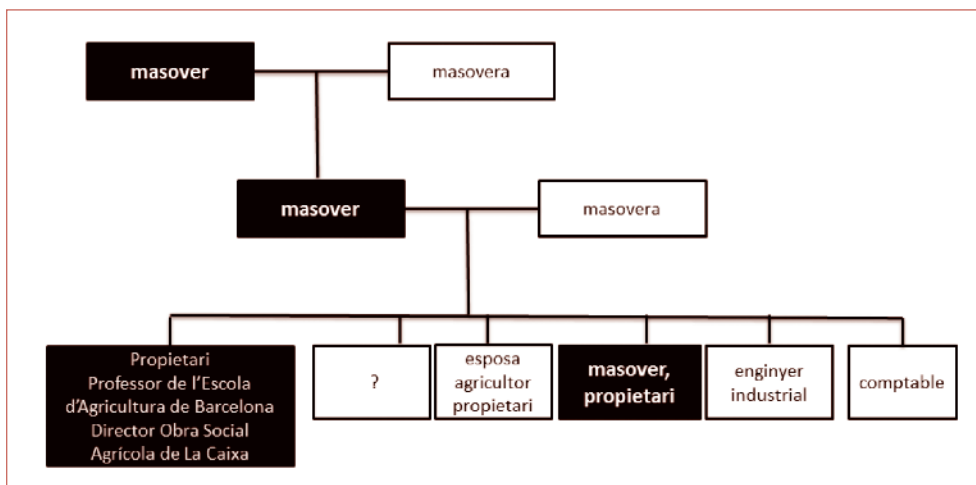

Figura 7.17. Mobilitat social a la família Llovet de Castelló d'Empúries

que s'estava produint silenciosament, sobre les taules dels despatxos dels notaris, i que ell valorava positivament: *"està bé que la propietat passi –per via legal– dels propietaris absents i desertors als masovers"*.¹⁰

La masovera 24 i el seu marit varen comprar altres finques, però a diferència dels Llovet, mai varen convertir-se en propietaris del mas que cultivaven. Només van anar adquirint parcel·les com a mesura de seguretat, per si els acomiadaven d'una masoveria. I, de fet, els varen acomiadar quatre vegades, sempre perquè el propietari es venia la finca a una tercera persona.

CLOENDA

Avui queden pocs masovers. Després d'un període en què la masoveria va anar-se transformant tant en la seva dimensió més econòmica, com en els seus aspectes socials, en les darreres dècades s'ha enregistrat un creixent abandonament motivat, sobretot, per la manca de relleu generacional. Pocs fills de masovers han volgut continuar i quan els pares s'han anat jubilat, han anat abandonat l'explotació.

La masoveria, ahora, s'està reinventant. Avui el terme "masoveria" s'utilitza en sentits ben diferents de com històricament s'havia entès: s'anomena així una casa de turisme rural on no hi viuen els propietaris o es proposa la creació de *"masoveries urbanes"* per ocupar edificis deshabitats. Dos anuncis apareguts a la premsa amb un interval de cinquanta anys il·lustren

bé aquest canvi de sentit. El juny de 1931 va aparèixer un anunci al diari *L'Autonomista* on s'oferia un mas per arrendar. Amb el llenguatge telegràfic propi dels anuncis per paraules, deia: “MASOVERS. Masoveria per arrendar a 26 km de Girona, en direcció a Barcelona; 25 vessanes de terra davant la casa, pla, amb molts terrenys per pastures, i gran extensió de bosc de suros al darrera; casa nova, corts, quadres, porxo, etc., acabat de construir. Indispensable masover bona família”. Setanta-quatre anys més tard, *El Punt* publicava un altre anunci demanant masovers. El seu contingut, tanmateix, era ben diferent: “*Gestoria Mension de Figueres selecciona: MASOVERS. S'OFEREIX allotjament i subministraments pagats en una masia situada a Calonge (Baix Empordà). Es requereix: home i dona d'edat entre 35 i 55 anys, traslladar-se a viure a Calonge, amb habilitats jardineres i culinàries*”. Abans de la Guerra Civil, la masoveria encara evocava tot un sistema d'organització social i econòmica específic del món rural. Avui, la paraula masoveria s'ha alliberat del seu vincle amb el treball agrícola i és un terme que busca nous significats.

NOTES

- 1 El text és una reproducció de la conferència impartida el 22 de novembre i manté el registre oral amb el qual va ser pensat. per a la seva publicació, només n'hem polit el format i hi hem inclòs algunes notes de caràcter bibliogràfic.
- 2 Els relats als quals em refereixo procedeixen de dos treballs col·lectius impulsats per l'Associació d'Història Rural, a través dels quals vàrem recollir una vuitantena d'històries de vida de propietaris i masovers de les comarques gironines. Les principals publicacions resultants d'aquest treball són: SAGUER, 2005 i 2011.
- 3 Sobre la crisi agrària finisecular, cf. GARRABOU, 1988; GARRABOU-PUJOL-COLOMÉ-SAGUER, 1992.
- 4 Per resseguir la cronologia de la fil·loxera continua essent encara vàlid el vell treball de Josep IGLÉSIES, cf. 1968.
- 5 PUJOL, 1986.
- 6 ZAMBRANA, 1985.
- 7 El procés de construcció i acumulació del patrimoni Negre-Pastell està detallat a SAGUER, 2002. Una explicació més detallada de la gestió del patrimoni i els seus resultats es troba a SAGUER, 2007.
- 8 Sobre Jaume Rosich, vegeu la monografia de BOSCH, 2012.
- 9 ROSICH, 1925: P. 434; ROSICH, 1932, P. 81-83; NEGRE, 1925.
- 10 PLA, 1952.